

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

terar de viktiga orden i romanens inledningskapitel om det ofördärvade tillstånd som gestaltas i bilderna av den växande Daniel eller personifieras i en tyst, uppdykande pojke: "Jag sitter och skriver, till vem? Mannen som brann, pojken som försvann, allt är otydliga tecken, och jag försöker fånga det ogripbara i ord som om jag sökte något, någon, för att minnas" (s. 13; *Urwind*, s. 12). Några av romanens kvinnor – Maria, Daniels mor och hennes syster Viktoria – samt poeten Gabriel (med drag av Gunnar Björling, s. 127) anvisar möjliga vägar ut ur "den manliga inbundenhetens förbannelse" (s. 102). *Urwinds* skrivande – riktat till Maria även om hon måhända inte får se hans text – under året får honom också att återfinna något av barnets seende (s. 184) och däri slutar romanen hoppfullt, trots att hon återvänder till USA.

Den tematiska tyngdpunkten i *Vindfartsvägar* gör att den carpelanska fantasin, romanens språkliga fyrverkeri och hisnande övergångar hamnar i skymundan, trots att redan inledningskapitlet introducerar en diskussion kring Carpelans associativa "pärlbandsteknik". Holmström vill lyfta fram Carpelan som "existentiell diktare" (s. 169), men är mindre följksam när det gäller fantasins frihet. Viktorias berättelse om hur hon under sin tid som prima ballerina förblir svävande i ett språng (*Urwind*, s. 194 ff.) förklaras och trivialiseras till ett "missöde" där hon "fastnade i scenrekvisitan" (s. 149). Man kunde önska att romanens knapphändigt kommenterade motto hämtat från Björling, dikten "Jag vill / att automobiler, bröst söndrar sig / att hus stod på taket och marken svävade i luften" etc. från *Solgrönt*, hade fått spela en större och mer dynamisk roll. (Holmström citerar utan att attribuera ett annat – dolt och inbäddat men ordagrant – citat från Björling: "Jag höjer romantiska händer, jag går på klassiska fötter", s. 32; *Korset och löftet*, s. 56.) *Urwinds* fantasi utmärks av just att "alla linjer, former" kastas "upp i luften / som ett omvartannat" och att detta nödvändigtvis inte är en beskrivbar verklighet eller ett minne. Hans värld är i mycket ett förverkligande av diktens "Jag vill". Han erinrar sig inte – han upplever; hans barndom är då och nu.

Vindfartsvägar är sålunda en i detaljer intressant introduktion till en mycket rik roman. Med en annan målsättning och en mindre fragmenterad strukturering av sitt "strövtåg" skulle Roger Holmström ha kunnat nå andra resultat.

Per Stam

Marianne Wifstrand Schiebe, *Vergil og Tityrus. En studie i selvbiografisk læsning af Bucolica*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning. Udgivet af Det filologisk-historiske samfund. 108. Bind, Årgang 1998, nr 332. Museum Tusulanums Forlag. Köpenhamn 1998.

Det inträffar inte sällan i modern litteraturforskning, att man går till rätta med biografiska läsningar av ett litterärt konstverk med motiveringen att de gör våld på texten själv. Senast har det skett t ex i Sten Wistrands häftiga uppgörelse med Erik Hjalmar Linder, Sverker R Ek, Sven Delblanc och Lars Gustafsson i Örebroavhandlingen "Att slås till insikt", som handlar om Hjalmar Bergmans "Clownen Jac". Men viljan och behovet att pressa in biografiska upplysningar och innebörder i litterära konstverk, till och med i verk som har betydligt mindre privatbiografisk slagsida än "Clownen Jac", är urgammal. I en pregnant och mycket lärorik liten skrift, utgiven i Danmark, har Uppsaladocenten i latin Marianne Wifstrand Schiebe tagit itu med de tolkningstraditioner under tidig medeltid, som prompt ville läsa Vergilii herdedikter i samlingen "Bucolica" som biografiska källskrifter. Det är en formlig hermeneutisk ringdans och en mycket underhållande sådan man får bevittna.

Genom att Vergilius var en så dyrkad diktare inte minst i den kristna världen, tilldrog sig hans person nästan lika stort intresse som hans produktion, ja ibland rentav större. Bland annat tillerkände man honom storartade siargåvor. Redan i grundkurserna i litteraturhistoria har vi brukat få lära oss, att en uppgift i fjärde eklogen gärna och förmodligen felaktigt tolkades allegoriskt, som en förutsägelse om Kristi födelse. Men detta försök att allegorisera Vergilius, dvs att läsa in en annan innebörd i hans text än den bokstavliga, är ingalunda det enda, även om det råkar vara det mest välkända. Från mitten av det första århundradet och fram mot 1000-talet förekommer talrika Vergilius-kommentarer, som påstår att hans herdedikter inte alls handlar om vad man skulle tro – herdar, herdinnor, getter, sångarstrider etc – utan i stället om Vergilii politiska mellanhavanden med kejsar Octavianus under tiden närmast efter mordet på Caesar. På ett intressant vis hänger, enligt vad Marianne Wifstrand Schiebe kan visa, dessa tolkningstraditioner ihop med den speciella betydelse av allegori som man utläste ur Quintilianus' "Institutio oratoria", skriven omkring år 90 e. Kr eller strax därefter.

Ibland kan det förefalla rent sagt fantastiskt, att man så lätt lyckades läsa in Vergilii jordägarbekymmer i Mantua i texter av så uppenbart pastoral karaktär. Men det sammanhänger med att man under tidig medeltid helt sonika lyckats glömma Theokritos' herdediktning och därmed aldrig fick upp blicken för Vergilii starka beroende av denna. Man insåg kort sagt inte, att Vergilii herdedikter i stor utsträckning utgör rena översättningar

av Theokritos. Genom att på detta vis förlora perspektivet bakåt, förlorade man i samma ögonblick kompassen i umgänget med texterna. Ty när genrefrågan råkat på glid, blev det genast fritt fram för att börja likställa idel oskyldiga herdar med Vergilius själv eller med hans politiska motståndare.

En speciell betydelse intar därvid ett övergrepp som Octavianus sägs ha begått mot Vergilius, när kejsaren ville belöna sina soldater med vissa jordegendomar i staden Cremona. Eftersom dessa jordlotter inte räckte till, fortsatte han med att expropriera även jordegendomar i den närbelägna staden Mantua, där Vergilius ägde ett gods. Sedan Vergilius gått miste om godset, uppsökte han kejsaren och yrkade på att få sin ägodel tillbaka. Och när det första besöket misslyckats, återkom han och försökte beveka kejsaren på nytt. Det sägs, att Octavianus med tiden tillmötesgick skaldens hemställen. Och därmed blev Vergilius för all framtid kejsarens närstående vän och handgångne man.

Hur mycket av allt detta som är historiskt belagt, är nu en fråga för sig. Marianne Wifstrand Schiebe understryker, att man under tidig medeltid i själva verket visste förhållandevis litet om Vergilius privatliv men att, när väl den allegoriska ringdansen börjat, man glatt och geschwint extraherade idel nya upplysningar lite varstans ur Vergilius herdedikter och tog dem för kontanta som historiskt pålitliga uppgifter. Modellen erinrar om den som förekommer i homeriska sammanhang. Något annat bevis för att Homeros skulle ha varit blind än att den blinde sångaren Demodokos i Odysseéns åttonde sång antas ha varit ett självporträtt, föreligger inte. I Vergiliusstudiets historia räcker det med att en herde heter Tityrus och att texten nödtorftigt kan pressas till att påstås handla om jordförvärv, för att saken skall anses klar. Åtminstone var det så för den inflytelserike Vergiliusuttolkaren Servius, som i mitten av 400-talet anslog tonen och som fick efterföljare ännu långt fram i tiden, bland annat i de sk Bernscholierna från 800-talet. Särskilt är det den första och nionde eklogen som på detta sätt blivit utsatta för biografifanatikernas systematiska misshandel. Men i tredje eklogen har man också tyckt sig hitta hänsyftningar på Vergilius litterära mellanhavanden med samtida poeter.

Marianne Wifstrand Schiebe företar en genomgång av Quintilianus' retoriska huvudarbete som visar, att eftervärlden för det mesta förbiset vad som faktiskt står att läsa i boken beträffande det kniviga allegoribegreppet. Allegori kunde hos Quintilianus avse mycket olika saker, dels texter som betyder något annat än vad de faktiskt ut säger och som skapar sin underbetydelse medelst en räckta av sammanhängande metaforer men dels också litteratur som betyder något annat än vad den faktiskt ut säger genom att blott och bart låta ett enstaka namn få stå som täcknamn för ett annat. Det var tydligen denna sist-

nämnda form av "täcknamnsallegori" som tillät de tidigmedeltida Vergiliuskommentatorerna att läsa Vergilius herdedikter, som vore de ett slags nyckelromaner. Dessutom bidrog förstås kristen bibeltolkning till att främja detta ymniga allegoriserande, låt vara att kyrkans skriftlära mestadels letade fram en andlig, icke-historisk signifikans bakom den som sannfärdig historia uppfattade texten, under det att däremot Vergiliusexegeterna gick alldeles motsatt väg: att urskilja en konkret historisk verklighet bakom icke-historiska och fiktiva herdeidyller.

Även den som inte är specialist på den period och de problem som Marianne Wifstrand Schiebe behandlar blir ofrånkomligen fångad av hennes undersökning. Hon driver sina resonemang med järnhård logik och föredömlig stringens och tycks behärska materialsituationen suveränt. För man döma efter denna lilla bok, har den store klassikern Albert Wifstrands dotter sannerligen inte vansläktats. Och framställningen drar upp hermeneutiska problem av stor, principiell räckvidd. För alla tolkningsteoretiker i vårt ämne – man får hoppas att några av dem också äger litterära och litteraturhistoriska intressen! – borde boken bli obligatorisk läsning.

Thure Stenström

Marie-Christine Skuncke & Anna Ivarsdotter, *Svenska operans födelse. Studier i gustaviansk musikedramatik*. Bokförlaget Atlantis. Stockholm 1998.

Litteraturforskaren Marie-Christine Skuncke och musikkforskaren Anna Ivarsdotter, båda verksamma i Uppsala, har förelagt sig en magnifik och väsentlig uppgift, när de systerligt förente och i fruktbar tvärvetenskaplig symbios beslutat sig för att skildra den svenska operans födelse mellan åren 1771 och 1792. Naturligtvis är det ingen helt jungfrulig mark som de beträder. Henrik Schück, Oscar Levantin, Johan Flodmark, Agne Beijer, Lennart Breitholtz, Nils G. Wollin, Per Bjurström, Richard Engländer, Einar Sundström, Martin Tegen, Bertil van Boer, Lennart Hedwall, Alan Swanson och många fler har bearbetat viktiga och mindre viktiga delproblem inom området. Och Erik Lönnroth har skrivit sin bok "Den stora rollen" om teater- och operakungen Gustaf III.

Men ett försök att ge en mer samlad bild av den svenska operans framväxt har ingen företagit tidigare. Som pionjärer förtjänar Skuncke och Ivarsdotter både respekt och beundran, allrahelst som de givit sig i kast med ett mycket krävande ämne. Till en del ligger svårigheterna i att materialet är så heterogent och ojämnt bevarat. Av skärvor här och splitter där gäller det att lägga en mosaik och ge en uppfattning om skeendet i stort. Men viktigare är kanske, att materialet på några punkter – där man gärna skulle ha önskat fylligare upplysningar – helt